

## Knihy, která boří politická

„V této knize poznáváme pravdu, kterou většina z nás ne předpokládá blahobytu je spravedlivá společnost.“

Colette Doug

„Přesvědčivá a překvapivá kniha. Všichni zastánci volné naspaměť od prvního do posledního písmene.“

Yasmin A

„Rozhodující příspěvek k ideologické diskuzi... představí náboženské vyjádření, na jehož základě lze vést bitvu za lepší svět.“

Roy

„Odvážné a nápadité... dalekosáhlá analýza.“

Michael Sargent, NATURE

„Vsadím se, že se stane manifestem na dalších deset let.“

Richard Gillis, IRISH TIMES

„Překvapivě! Obrací naruby dosavadní diskuzi o příjmové nerovnosti.“

Peter Wilson, THE AUSTRALIAN

**Richard Wilkinson** studoval hospodářské dějiny na London School of Economics, pracoval v oblasti epidemiologie, je emeritním profesorem University of Nottingham Medical School, čestným profesorem University College London a hostujícím profesorem University of York.

**Kate Pickettová** je profesorkou epidemiologie na University of York a podílí se na výzkumu v National Institute for Health Research. Studovala fyzickou antropologii v Cambridge, nutriční vědy v Cornellu a epidemiologii na University of California – Berkeley.

Žijí v North Yorkshire.



4240774527

Ústřední knihovna FSS MU Brno



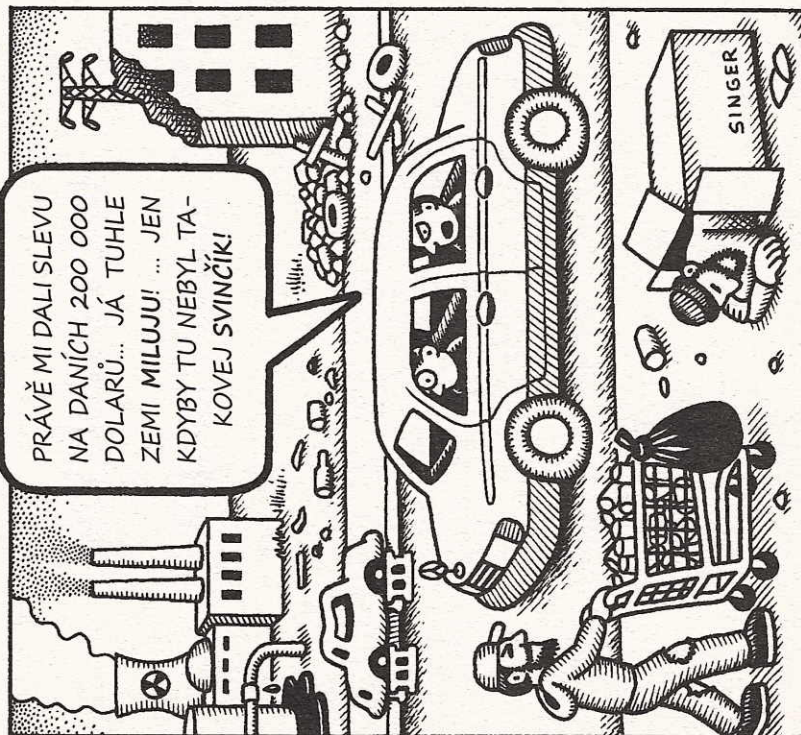
9788087461099

„INSPIRUJEME K MYŠLENÍ“

WWW.GRIMMUS.CZ

997

BRITSKÝ  
BESTSELLER  
PRO VÍCE NEŽ 20 ZEMÍ



# 1

## Konec jedné éry

Tu vidím, jak je mocný boháč: může dát svým hostům; v nemoci se zachránit, když sám si přilepší – však jinak k denní obživě jen málo stačí. Každý, když je nasyčen, ať bohatý či chudý, stejný pocit má.

Euripidés, *Elektra*

Je pozoruhodným paradoxem, že ve společnostech na vrcholu materiálního a technického pokroku trpí tolik lidí úzkostmi, sklony k depresi, sociální fobii, nejistotou ve vztazích, posedlostí nákupy a nedostatkem společenského vžití. Bez nenuceného společenského kontaktu a emocionální spokojenosti, které všichni potřebujeme, nacházíme útěchu v přejídání, horečném nakupování a utrácení, podléháme závislostem na alkoholu, psychoaktivních léčivech a ilegálních drogách.

Jak je možné, že si vytváříme tolik mentálního a emocionálního utrpení i přesto, že míra blahobytu a komfortu, v němž žijeme, nemá v lidské historii obdoby? Většinou z nás nechybí víc než trocha času stráveného s přáteli, ale i to se zdá často nedosažitelné. O svém životě se vyjadřujeme, jako by byl neustálým bojem o přežití, přemáháním stresu a citového vyčerpáním, zatímco ve skutečnosti svým pohodlným a rozhozovačným způsobem života ohrožujeme celou planetu.

Z výzkumu Harwoodova institutu pro veřejné inovace (zadaného nadací Merck Family Foundation) vyplývá, že velký počet lidí v USA má pocit, že jim „materialismus“ brání v uspokojování sociálních potřeb.

Zpráva nazvaná *Touha po rovnováze*, která vychází z celostátního průzkumu, dospěla k závěru, že Američané mají „k bohatství a hmotnému zisku hluboce ambivalentní postoje“.<sup>1</sup> Valná většina Američanů si přeje, aby společnost „přešla od kultu hamiznosti a přebytku k životnímu stylu pevněji ukotvenému v hodnotách, pospolitosti a rodině“. Zároveň však mají pocit, že většina spoluobčanů, kteří jsou podle jejich názoru „stále více izolovaní, sobečtí a nezodpovědní, tyto priority nesdílejí“. Často se proto cítí osamoceni. Zpráva nicméně dodává, že při společné diskuzi o těchto problémech ve sledovaných skupinách byli lidé „překvapeni a nadšeni tím, že ostatní jejich názory sdílejí“. Místo aby nás nespokojenost nad úpadkem společenských hodnot a nad způsobem, jakým jsme sváděni k honbě za hmotným ziskem, spojovala k boji o společnou věc, často ji pocítujeme jako čistě soukromý konflikt, který nás od ostatních odcizuje.

Převládající politika tyto problémy ignoruje a vzdává se veškeré snahy nabízet společnou vizi, která by nás dokázala inspirovat k budování lepší společnosti. Jako voliči jsme pozbyli víru v možnost jakékoli společenské změny. Místo o zlepšení stavu společnosti usiluje většina z nás výhradně o zlepšení vlastního – individuálního – postavení ve společnosti takové, jaká je.

Důležitým signálem je kontrast mezi hmotným blahobytem a sociálním kolapsem v řadě bohatých zemí. Ukazuje se, že chceme-li i nadále zlepšovat kvalitu života, musíme obrátit pozornost od hmotných standardů a hospodářského růstu ke způsobům zlepšení psychologického a sociálního stavu společnosti jako celku. Jakmile ovšem přijde řeč na psychologii, diskuse se stočí téměř vždy k individuálním způsobům nápravy a léčby. Jako by se na politické myšlení nevztahovala.

Dnešní doba nám umožňuje poskládat nový, přesvědčivý a ucelený obraz toho, jak je možné vyvést společnost ze začarovaného kruhu dysfunctionálního chování. Správný úhel pohledu na aktuální dění by mohl zvýšit kvalitu politického i všedního života. Proměnil by naše vnímání okolního světa, naše volební preference i požadavky, které vůči politikům vznášíme.

V této knize dokazujeme, že kvalita společenských vztahů stojí na materiálních základech. Míra příjmové nerovnosti má na komunikaci mezi lidmi nemalý vliv. Místo obviňování rodičů, církve, úpadku hodnot, vzdělávacího systému nebo vězeňství ukážeme, že onou mocnou pákou, která hýbe psychikou nás všech, je právě míra nerovnosti. Tak jako bylo svého

času nutné zkoumat váhové přírůstky nemluvnat, aby bylo možné dokázat, že láskyplný kontakt s pečovatelem má podstatný vliv na vývoj dítěte, musíme studovat křivky úmrtnosti a míru rozdělování příjmů, abychom se seznámili se sociálními potřebami dospělých a se způsoby, jakými je společnost může naplňovat.

Dlouho před vypuknutím finanční krize, která nabrala obrátky koncem roku 2008, hovořili britští politikové, komentující úpadek společenského života a vzestup různých forem protisociálního chování, o „porouchané společnosti“. Finanční kolaps odvedl pozornost k narušené ekonomice, a zatímco společenský úpadek přičítali někteří na vrub chování chudých, z oslabené ekonomiky byli viněni zejména bohatí. Výsokí manažeři v některých z nejdůvěryhodnějších peněžních ústavů motivovaní vyhlídkami na stále vyšší platy a bonusy odhodili veškerou opatrnost a stavěli domky z karet, jejichž zhoření bránila jen tenká spekulativní bublina. Pravdou je ovšem to, že jak porouchaná společnost, tak narušená ekonomika jsou důsledkem prohlubování nerovnosti.

## CO NAZNAČUJÍ FAKTA

Začneme přehledem indicií, které napovídají, že jsme se dostali blízko maxima toho, v čem nám může prospět hospodářský růst. Po tisíce let bylo nejlepší cestou ke zvýšení kvality lidského života zvyšování hmotných standardů. Dokud ještě za dvěma číhali víci, dobrými časy byla období hojnosti. Dnes ovšem pro většinu lidí ve vyspělých zemích není největší starostí plný žaludek, dostatek pitné vody a tepla. Většina z nás by raději jedla méně než více. A poprvé v dějinách jsou chudí v průměru tlustší než bohatí. Hospodářský růst, který byl po staletí hlavním motorem pokroku, ve vyspělých zemích dokonal své dílo. Nejenže ukazatele kvality života a štěstí přestaly stoupat úměrně hospodářskému růstu, ale jak vyspělé státy stále bohatnou, naopak roste výskyt úzkostných poruch, depresí a mnoha dalších civilizačních chorob. Obyvatelé bohatých zemí stanuli na konci jedné dlouhé historické etapy.

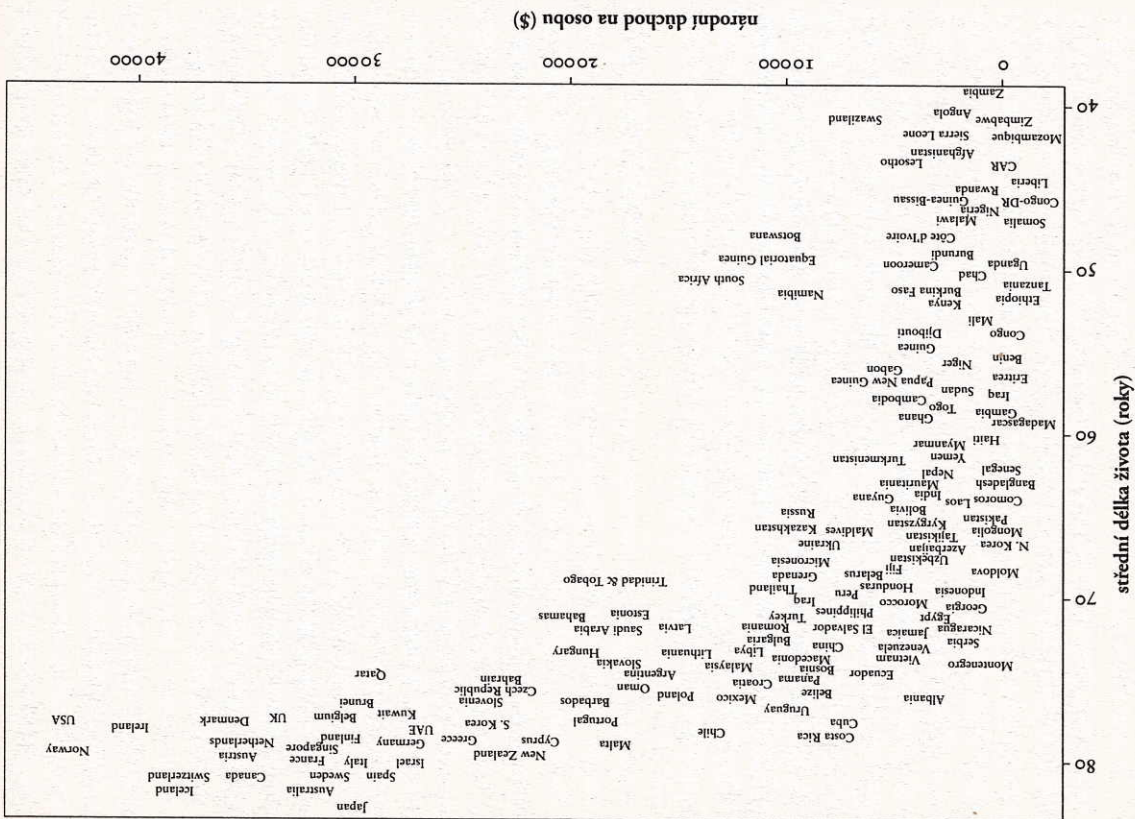
Cestu, kterou vyspělé země urazily, znázorňuje obr. 1.1. Tento graf zachycuje střední délku života ve vztahu k hrubému národnímu důchodu na osobu v zemích na různých stupních hospodářského vývoje. V chudších zemích procházejících ranými fázemi hospodářského vývoje střední

délka života prudce vzrůstá. Ale v zemích se středními příjmy se tento nárůst zpomaluje. Jak životní úroveň stoupá a země bohatnou, úměra mezi hospodářským růstem a střední délkou života oslabuje, až nakonec úplně mizí. Stoupající křivka na obr. 1.1 se narovná – rostoucí bohatství vyspělých zemí přestává mít na střední délku života vliv. V tomto stavu se již nachází přibližně třicet nejbohatších zemí světa – na obr. 1.1 nejbližší pravému hornímu rohu.

Důvod, proč se křivka na obr. 1.1 narovná, nespočívá v tom, že bychom dosáhli nejvyšší možné délky života. Zdravotní stav obyvatel se trvale zlepšuje i v nejbohatších zemích. Změnilo se to, že zlepšování zdravotního stavu již nesouvisí s průměrnou životní úrovní. Střední délka života v bohatých zemích se každých deset let zvyšuje o dva až tři roky. Děje se tak bez ohledu na hospodářský růst, takže nejbohatší země, jako jsou Spojené státy, si v tomto směru již nevedou lépe než Řecko nebo Nový Zéland, přestože jsou téměř o polovinu bohatší. Místo aby křivka pokračovala v trendu vyznačeném na obr. 1.1, posouvá se s ubíhající časem vzhůru: příjmová úroveň stagnuje, život se prodlužuje. Při pohledu na tyto údaje se nenabízí jiný závěr, než že v bohatých zemích má další zvyšování průměrné životní úrovně na zdraví obyvatel stále menší vliv.

Dobré zdraví a dlouhý život jsou důležité, kvalita života však závisí i na dalších faktorech. Ale stejně jako se vytrácí úměra mezi hospodářským růstem a zdravím, přestává platit úměra mezi hospodářským růstem a počtem štěstí. Spokojenost obyvatel, stejně jako jejich zdraví, rychle stoupá v raných fázích hospodářského vývoje, po čase se ale stabilizuje. Na tuto skutečnost poukazuje ekonom Richard Layard ve své knize věnované fenoménu „štěstí“.<sup>3</sup> Čísla vyjadřující míru štěstí jsou silně ovlivněná kulturou. V některých společnostech mohou znít stesky jako příznání prohry, zatímco v jiných působí samolibě a povýšeně člověk, který o sobě prohlašuje, že je šťastný. Vzdor těmto rozdílným obr. 1.2 ukazuje, že „křivka štěstí“ se v nejbohatších zemích narovná téměř stejně jako křivka střední délky života. V obou případech je rozhodujícího pokroku dosaženo v raných fázích hospodářského růstu, čím je ale země bohatší, tím méně další nárůst bohatství přispívá ke spokojenosti obyvatel. Křivky štěstí i zdraví se v obou grafech ustalují přibližně na hodnotě 25 000 dolarů na osobu, přestože podle některých zjištění se může tato hodnota časem zvyšovat.<sup>4</sup>

Důkazy pro tvrzení, že ve vyspělých státech, které stále bohatnou, míra



Obr. 1.1. Hospodářský růst zvyšuje střední délku života pouze ve svých raných fázích.<sup>2</sup>

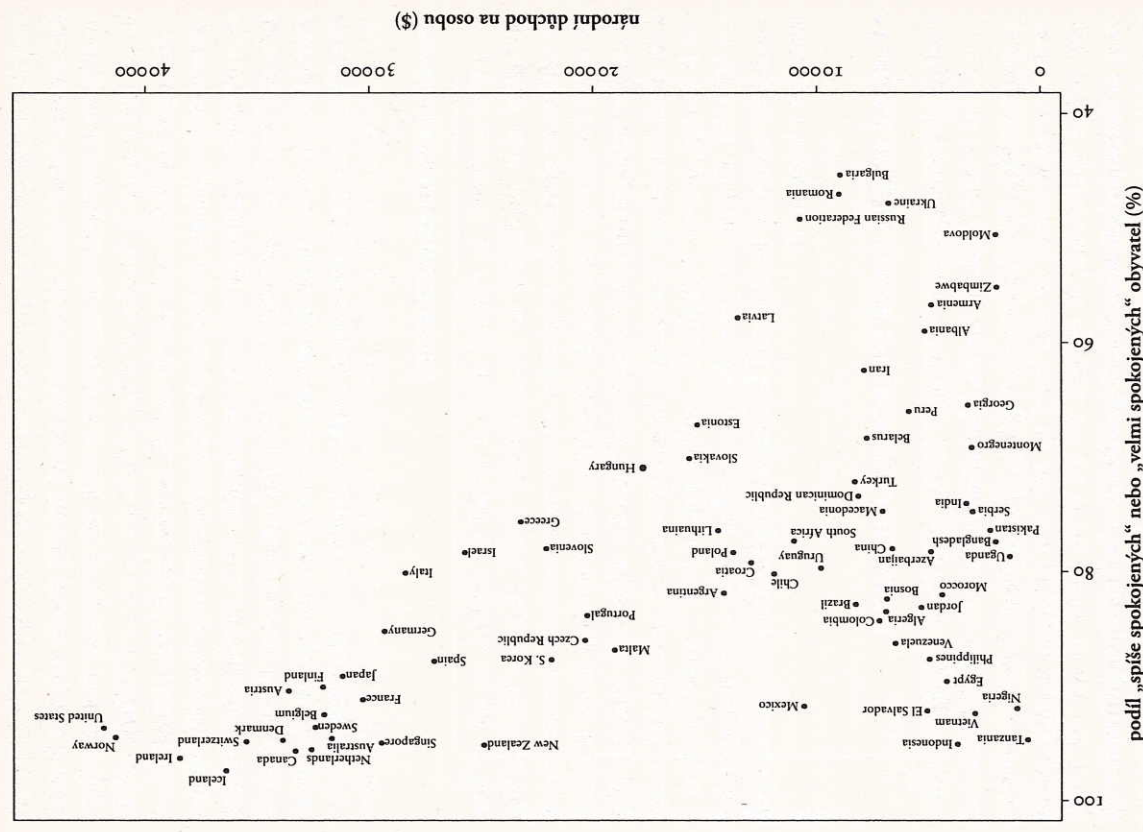
šťestí nestoupá, nepocházejí jen ze srovnání různých zemí v určitém časovém okamžiku (jako na obr. 1.2). V několika málo zemích, jako jsou Japonsko, USA a Velká Británie, jsou k dispozici dlouhodobější statistiky, takže lze sledovat, zda míra štěstí stoupá spolu s nárůstem bohatství. Z těchto údajů je zřejmé, že míra štěstí se nezvyšovala ani v době, během níž se reálné příjmy zdvojnásobily. Stejný trend vědci zaznamenali i u jiných indikátorů kvality života, jako je „ukazatel hospodářského blahobytu“ nebo „indikátor reálného růstu“, které se snaží stanovit čistý přírůstek po odečtení záporů spojených například s dopravními zácpami nebo znečištěním.

Ať tedy zkoumáme zdraví, pocit štěstí či jiná měřítka blahobytu, vstává před námi stále stejný obraz. V chudších zemích má stále hospodářský rozvoj pro kvalitu lidského života podstatný význam. Zvyšování hmotné životní úrovně vede k výraznému zlepšení jak objektivních měřítek blahobytu, jako je střední délka života, tak subjektivních, jako je pocit štěstí. Když se ale země zařadí mezi bohaté, vyspělé státy, má další růst bohatství na tyto indikátory stále menší vliv.

Tento trend je pochopitelný. Když má člověk něčeho stále víc, každý další kus – ať už je to pecen chleba nebo auto – přispívá k jeho blahobytu stále méně. Pro hladového je bochník chleba vším, když se ale nasytí, sto dalších bochníků mu nijak zvlášť nepomůže, mohou mu být dokonce na obtíž, když začnou okorávat.

Dříve nebo později dosáhne země, která jde cestou hospodářského růstu, úrovně blahobytu, v níž začíná platit „zákon klesajících výnosů“ a kde rostoucí příjem přestává být zárukou lepšího zdraví a větší spokojenosti nebo kvality života. V mnoha vyspělých zemích posledních 150 let průměrný příjem téměř nepřetržitě stoupá, rostoucí bohatství však pro ně dnes již neznamená stejný přírůstek jako kdysi.

Tento výklad potvrzují i trendy úmrtnosti na různá onemocnění. Když země začne bohatnout, vymizí nejprve nemoci chudých. Hlavní příčinou smrti přestanou být vážná infekční onemocnění – například tuberkulóza, cholera nebo spalničky – která jsou v nejhudších zemích světa dodnes běžná. Když tyto choroby vymizí, zbudou jen tzv. „nemoci z blahobytu“ – degenerativní kardiovaskulární nemoci a rakovina. Zatímco infekční „nemoci z chudoby“ postihují zejména děti a často usmrcují i muže a ženy v nejlepším věku, nemoci z blahobytu jsou v dřívě většině nemocemi staří.



Ještě jedna skutečnost potvrzuje důvod, proč se křivky na obr. 1.1 a 1.2 narovnávají, a sice fakt, že nejbohatší země dosáhly prahu hmotné životní úrovně, za níž už další ekonomický růst není tak prospěšný. Jedná se o to, že některé z chorob, kterým se dříve přezdívalo „nemoci z blahobytu“, se v bohatých společnostech stávají nemocemi chudých. Kardiovaskulární onemocnění, mrtvice a obezita dříve častěji postihovaly bohaté. Srdeční choroby byly považovány za metlu podnikatelů. Bohatí bývali tlustí, chudí hubení. Zhruba od padesátých let minulého století se však tento trend ve stále větším počtu vyspělých zemí obrací. Nemoci, které byly dříve nejrozšířenější mezi majetnými, se nyní častěji vyskytují u nemajetných.

### ENVIRONMENTÁLNÍ MEZE RŮSTU

Kromě skutečnosti, že vyspělé země se ocitají na hranici, za níž už hospodářský růst nepřispívá ke zkvalitňování života, musíme také počítat s problémem globálního oteplování a s environmentálními mezemi růstu. Dramatické snížení emisí oxidu uhličitého, které by bylo nutné k tomu, abychom zabránili nekontrolovatelným změnám klimatu a vzestupu hladiny moří, naznačuje, že současná úroveň spotřeby je neudržitelná, zvláště má-li životní úroveň v chudších, rozvojových zemích i nadále stoupat – což by měla. O tom, zda perspektivy nastíněné v této knize korespondují s politickými kroky směřujícími ke zpomalení globálního oteplování, pojednáme v kapitole 15.

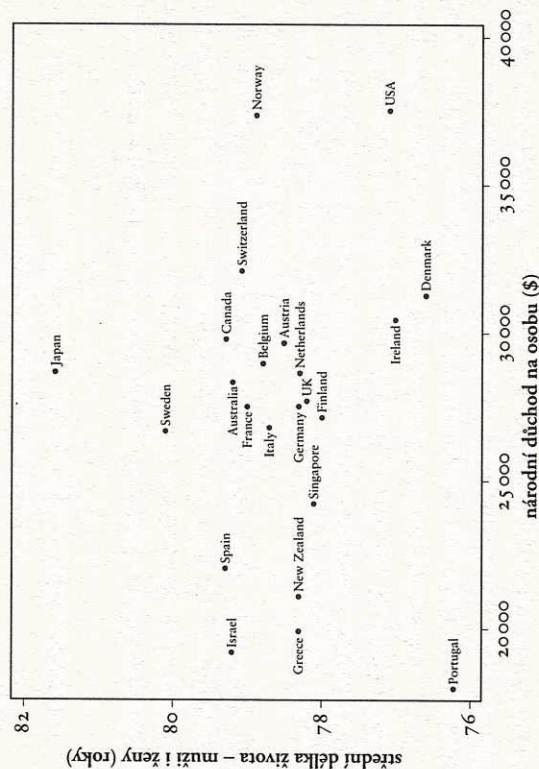
### PŘÍJMOVÉ ROZDÍLY UVNITŘ SPOLEČNOSTÍ A MEZI NIMI

Patříme do první generace, která musí hledat nové cesty k dalšímu zvyšování reálné kvality lidského života. Na co jiného bychom měli spoléhat než na hospodářský růst? Jedno z hlavních vodítek k řešení tohoto problému spočívá ve skutečnosti, že vliv, který na nás mají příjmové rozdíly uvnitř naší vlastní společnosti, se výrazně liší od vlivu, který na nás má rozdíl mezi průměrným příjmem v naší společnosti a průměrným příjmem v jiných společnostech.

V kapitolách 4–12 se zaměříme na některé zdravotní a sociální problémy, jako jsou násilí, duševní onemocnění, porody v nezletilosti a školní neúspěšnost, které se v rámci každé společnosti vyskytují častěji mezi

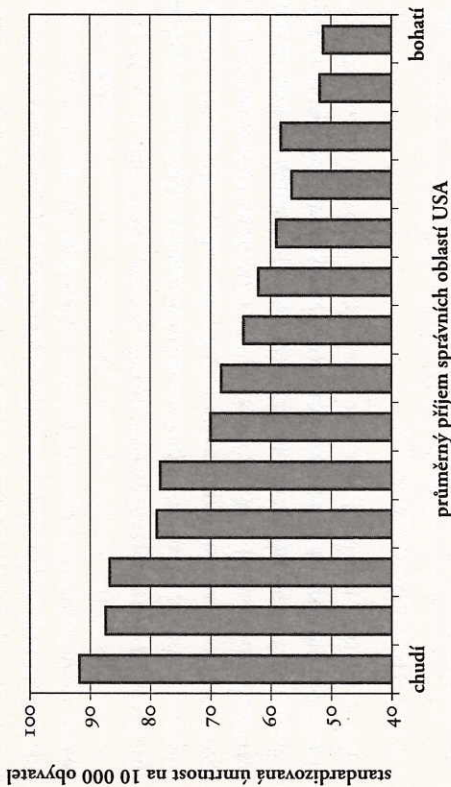
chudými. Tak může vzniknout dojem, že se zvyšováním příjmů a životní úrovně tyto potíže mizejí. Ze vzájemného srovnání celých společností však vyplývá, že výše *průměrného* příjmu má na tyto problémy jen malý, pokud vůbec nějaký vliv.

Vezměme například zdraví. Místo zkoumání střední délky života v bohatých a chudých zemích jako na obr. 1.1 se zaměříme jen na nejbohatší státy. Z obr. 1.3, v němž jsou zobrazeny pouze vyspělé země, je zřejmé, že některé z nich mohou být téměř dvakrát bohatší než jiné, aniž by se *jakkoli* zvyšovala střední délka života jejich obyvatel. *Uvnitř* každé z těchto zemí však platí silná a trvalá úměra mezi úmrtností a vyšší příjmu. Obr. 4.1 znázorňuje vztah mezi úmrtností a úrovní příjmu v USA.



Obr. 1.3 Střední délka života nesouvisí s rozdíly ve výši průměrného příjmu mezi vyspělými zeměmi.<sup>6</sup>

Úmrtnost je pro lidi v jednotlivých správních oblastech se stejným poštovním kódem tříděna podle příjmu domácnosti typického pro oblast, ve které žijí. Na pravé straně grafu jsou bohatší správní oblasti s nižší mortalitou, na levé chudší s vyšší mortalitou. Jako příklad jsme zvolili data z USA, ale podobné, byť různé strmé křivky úmrtnosti bychom našli



Obr. 1.4 Úmrtnost úzce souvisí s rozdíly ve výši příjmu uvnitř společnosti.

téměř ve všech společnostech. Vyšší příjmy souvisejí s nižší mortalitou v každé společenské vrstvě. Ovšem rozhodně to neznamená, že by jen ti nejchudší byli nemocnější než zbytek společnosti. Obr. 1.4 pozoruhodně ilustruje, jak pravidelně prochází křivka mortality celou společností – je to úměra, která se týká nás všech.

V rámci každé země je zdraví a štěstí obyvatel úměrné výši příjmu. Uvnitř jedné společnosti jsou bohatí v průměru zdravější a šťastnější než chudí. Při srovnání vyspělých zemí ale nehraje roli, zda jsou lidé v jedné společnosti v průměru výrazně bohatší než lidé v jiné společnosti.

Jak si vysvětlit paradox, že při srovnání celých populací na rozdílech v průměrném příjmu nebo životní úrovni vůbec nezáleží, zatímco uvnitř jednotlivých společností mají příjmové rozdíly nepopiratelný vliv? Existují dvě přijatelná vysvětlení. Prvním je, že v bohatých zemích nezáleží na reálné příjmové či životní úrovni, ale na tom, jak si člověk vede ve srovnání se zbytkem společnosti. Nemusí tedy záležet na průměrném životním standardu, ale pouze na tom, zda se vám daří hůře nebo lépe než ostatním – na jakém stupni společenské hierarchie se nacházíte.

Další možností je, že křivka mortality v rámci jedné společnosti (obr. 1.4) není dána rozdíly v relativním příjmu nebo společenském postavení, ale je výsledkem společenských přesunů, které oddělí zdravé od nemoc-

ných. Zdraví lidé mohou na společenském žebříčku stoupat, zatímco nemocní končívají na jeho dně.

Tuto otázku zodpoví následující kapitola. Dozvíme se v ní, zda je zužování nebo rozšiřování příjmových rozdílů v rámci jedné společnosti činitelem, s nímž je třeba počítat. Je břemeno zdravotních a sociálních problémů ve společnostech s větší i menší mírou nerovnosti stejné?